

Издөнүүчү Сыдыков Айбек Белековичтин “АР ТҮРДҮҮ КЛОНДУК ТАМЫРЛАРДА АЛМА ДАРАКТАРЫН КӨБӨЙТҮҮ” темадагы **06.01.09 – өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына – экинчи расмий оппонент, айыл чарба илимдеринин кандидаты, профессор Суяндук Улан Азаковичтин берген**

ПИКИРИ

Диссертациянын изилдөө темасынын актуалдуулугу жана анын жалпы илимий жана мамлекеттик милдеттер менен байланышы. Ата Мекендик багбанчылыктын өнүгүүсүнүн, интенсивдүү жолуна өтүшүнүн башталышы, отургузулган көчөттөрдүн жогорку сапатына талаптарды койуу болуп саналат. Бул талаптар, отургузулган интенсивдүү бактардын жогорку сапаты, эрте мөмө бериши, жана жумшалган каражаттардын чыгымы 2-3 жылдын ичинде камсыз кылынууга тийиш.

Багбанчылыктын мааниси дүйнөдөгү эң кеңири таралган жана экономикалык жактан маанилүү мөмө-жемиш өсүмдүктөрүнүн бири. Алма адамдын рационундагы витаминдердин, минералдардын жана башка пайдалуу заттардын негизги булактарынын бири. Калктын азык-түлүк коопсуздугун жана туура тамактануусун камсыз кылуу үчүн багбанчылыкты өнүктүрүү чоң мааниге ээ.

Заманбап багбанчылыкта клоналдык тамырлардын ролу:

Клоналдык тамырлар дарактардын өлчөмүн, түшүмдүүлүгүн жана терс факторлорго туруктуулугун көзөмөлдөөгө мүмкүндүк берет.

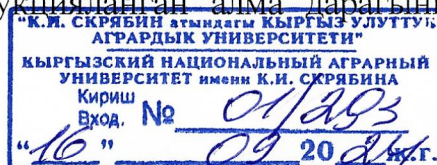
Оптимальдуу түп тамырларды тандоо алма плантацияларынын натыйжалуулугун жогорулатуунун маанилүү агротехникалык ыкмасы болуп саналат.

Ар түрдүү клоналдык тамырларда алма дарагынын көбөйүү өзгөчөлүктөрүн изилдөө, интенсивдүү алма бактарын отургузуу жана иштетүү технологияларын өркүндөтүү үчүн маанилүү.

Тамырды тандоо климатка, кыртыштын шарттарына жана пландаштырылган отургузуу схемасына жараша болот. Карлик тамырлар интенсивдүү бакчаларга, жарым эргежээл тамырлар салттуу бактарга ылайыктуу.

Ар түрдүү тамырларда алма бактарын өстүрүү технологияларын өркүндөтүү питомниктердин жана багбанчылыктын натыйжалуулугун жогорулатууга жардам берет. Алма бактарынын клондук тамырларда вегетативдик көбөйүү процесстерин оптималдаштырууга багытталган изилдөөлөр актуалдуу.

Ошентип, диссертациянын «Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү» деген темасы азыркы кездеги багбанчылыкты өнүктүрүү жана анын экономикалык натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн абдан актуалдуу. Кыргызстанда биринчи жолу алма дарагынын тамыр сабагынын комбинацияларынын жергиликтүү жана интродукцияланган алма дарагынын

сортторунун клондук тамыры менен шайкештиги изилденген. Кыргызстанда биринчи жолу, клондук тамырларга кыйыштырылган алма дарактарынын көбөйүшү, жана биологиялык өзгөчөлүктөрү изилденди.

Диссертациялык талаптардын алкагындагы илимий жыйынтыктар.

Кыргызстанда биринчи жолу питомниктердин технологияларынын эффективдүүлүгүн изилдөөгө, жана анын азыктарына баа берүүгө, системалуу мамиле колдонулду. Алма бактарынын ар түрдүү сортторуна кыйыштыруу иштерин жүргүзүүнүн оптималдуу мөөнөтү аныкталды. Ошондой эле перспективдүү клондук тамырлардын салыштырма баасы аныкталган. Клондук тамырлардын комбинацияларына жараша кыйыштырылган алма сортторунун оптималдуу жашоосу үчүн бүчүрлөрдүн чыгуу мөөнөтү аныкталган.

Ар түрдүү тамырларда алма багын өстүрүүнүн технологияларын өркүндөтүү Кыргызстандагы питомниктердин жана багбанчылыктын натыйжалуулугун жогорулатууга жардам берет.

Диссертацияда айтылган илимий жоболордун, тыяныктардын жана сунуштардын негиздүүлүгүнүн жана ишенимдүүлүгүнүн даражасы.

Сыдыков Айбек Белековичтин илимий жактан негизделген ыкмаларды колдонуу менен алынган көп көлөмдөгү узак мөөнөттүү эксперименталдык материалдар менен изилдөө натыйжалары; системалуу жүргүзүлгөн жана анализдин классикалык ыкмаларын колдонуу иштин коюлган максаттарына жана милдеттерине ылайык келет.

Натыйжалардын негиздүүлүгүнүн даражасы талаа жана лабораториялык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө алынган маалыматтар менен ырасталат, алардын ишенимдүүлүгү корреляциялык анализ методу менен аларды математикалык эсептөөлөр менен ырасталган.

Изилдөөнүн натыйжаларынын ишенимдүүлүгү жана жүргүзүлгөн эсептөөлөр эксперименталдык түрдө текшерилген. Эксперименттик маалыматтар математикалык эсептөөлөр менен тастыкталган.

Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын, тыянактарынын жана корутундуларынын жарыялангандыгын тастыктоо. Фундаменталдуу жоболор, корутундулар жана практикалык сунуштар толук чагылдырылган орус, англис, кыргыз тилинде жазылган 10 илимий эмгек КРП УАК тарабынан сунушталган рецензиялануучу илимий мезгилдүү басылмалардын тизмегине кирген илимий басылмаларда жарыяланды.

1. Чүй облусунун жер-кыртышынын климаттык шарттарында биринчи жолу К.И.Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин окуу-тажрыйба чарбасында жана питомнигинде көп жылдык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө алма дарагынын клондук тамырынын 5 формасынын адаптация жана өндүрүш потенциалы изилденди. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, ММ106, М26 жана М9 клондук тамыры Кыргыз Республикасынын Чүй облусундагы интенсивдүү бактарды отургузуу иштерине эң келечектүү сорттор болуп саналары белгилүү болду.

2. Экономикалык биометрикалык көрсөткүчтөрдүн жыйынтыгы боюнча: питомникте өстүрүлгөн алма дарактарынын төмөнкү өсүү жолдорунда кыйуунун бийиктиги, шарттуу тамыр моюнчасынын калыңдыгы, тамырлоо

сортторунун клондук тамыры менен шайкештиги изилденген. Кыргызстанда биринчи жолу, клондук тамырларга кыйыштырылган алма дарактарынын көбөйүшү, жана биологиялык өзгөчөлүктөрү изилденди.

Диссертациялык талаптардын алкагындагы илимий жыйынтыктар.

Кыргызстанда биринчи жолу питомниктердин технологияларынын эффективдүүлүгүн изилдөөгө, жана анын азыктарына баа берүүгө, системалуу мамиле колдонулду. Алма бактарынын ар түрдүү сортторуна кыйыштыруу иштерин жүргүзүүнүн оптималдуу мөөнөтү аныкталды. Ошондой эле перспективдүү клондук тамырлардын салыштырма баасы аныкталган. Клондук тамырлардын комбинацияларына жараша кыйыштырылган алма сортторунун оптималдуу жашоосу үчүн бүчүрлөрдүн чыгуу мөөнөтү аныкталган.

Ар түрдүү тамырларда алма багын өстүрүүнүн технологияларын өркүндөтүү Кыргызстандагы питомниктердин жана багбанчылыктын натыйжалуулугун жогорулатууга жардам берет.

Диссертацияда айтылган илимий жоболордун, тыяныктардын жана сунуштардын негиздүүлүгүнүн жана ишенимдүүлүгүнүн даражасы.

Сыдыков Айбек Белековичтин илимий жактан негизделген ыкмаларды колдонуу менен алынган көп көлөмдөгү узак мөөнөттүү эксперименталдык материалдар менен изилдөө натыйжалары; системалуу жүргүзүлгөн жана анализдин классикалык ыкмаларын колдонуу иштин коюлган максаттарына жана милдеттерине ылайык келет.

Натыйжалардын негиздүүлүгүнүн даражасы талаа жана лабораториялык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө алынган маалыматтар менен ырасталат, алардын ишенимдүүлүгү корреляциялык анализ методу менен аларды математикалык эсептөөлөр менен ырасталган.

Изилдөөнүн натыйжаларынын ишенимдүүлүгү жана жүргүзүлгөн эсептөөлөр эксперименталдык түрдө текшерилген. Эксперименттик маалыматтар математикалык эсептөөлөр менен тастыкталган.

Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын, тыянактарынын жана корутундуларынын жарыялангандыгын тастыктоо. Фундаменталдуу жоболор, корутундулар жана практикалык сунуштар толук чагылдырылган орус, англис, кыргыз тилинде жазылган 10 илимий эмгек КРП УАК тарабынан сунушталган рецензиялануучу илимий мезгилдүү басылмалардын тизмегине кирген илимий басылмаларда жарыяланды.

1. Чүй облусунун жер-кыртышынын климаттык шарттарында биринчи жолу К.И.Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин окуу-тажрыйба чарбасында жана питомнигинде көп жылдык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө алма дарагынын клондук тамырынын 5 формасынын адаптация жана өндүрүш потенциалы изилденди. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, ММ106, М26 жана М9 клондук тамыры Кыргыз Республикасынын Чүй облусундагы интенсивдүү бактарды отургузуу иштерине эң келечектүү сорттор болуп саналары белгилүү болду.

2. Экономикалык биометрикалык көрсөткүчтөрдүн жыйынтыгы боюнча: питомникте өстүрүлгөн алма дарактарынын төмөнкү өсүү жолдорунда кыйуунун бийиктиги, шарттуу тамыр моюнчасынын калыңдыгы, тамырлоо

жөндөмдүүлүктөрү (4,0...5,0 балл), тамыр системасынын узундуктары боюнча М9, М26, ММ106 жана Арм-18 сорттору өзгөчөлөндү.

3. Экономикалык баалуу көрсөткүчтөрдүн негизинде питомникте өстүрүлгөн М26, М9 жана ММ106 тамырлары бир сезондун ичинде бүчүр салууга ылайыктуулугу, жакшы өсүп кетүүсү (90%...97,6%) жана өсүү сакталуусу (100%...) ошондой эле стандарттуу көчөттөрдүн чыгышы 96,1%. менен айырмаланган.

4. ММ106, М9 жана М26 клондук тамырларга кыйыштырылган бардык алма дарагынын сорттору- Голден Делишес, Кандиль Синап, Рашида жана Кыргыз кышы эң жакшы өсүшү байкалганы белгиленди. Ал эми, Арм-18 жана ЖЕТЫСУ 5 клондук тамырлары боюнча алма дарактарынын өсүүсү жайыраак өскөндүгү аныкталды.

5. Чүй облусунун үшүккө эң чыдамдуу тамыры ММ106 жана М9 тандалган. Жана ошол эле клондук тамырлардагы Голден Делишес, Кыргыз Кышы жана Рашида алма сорттору кышкы суукка эң туруктуу экенин көрсөткөнү белгиленди.

6. Физиологиялык көрсөткүчтөр боюнча ЖЕТЫСУ 5, М26, М9 жана ММ106 тамырлардагы алманын баардык сорттору кургакчылыкка жана ысыкка туруктуулугу менен айырмаланып аныкталды.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү.

Сыдыков Айбек Белековичтин диссертациялык ишинин негизги жыйынтыктары анын актуалдуулугун, илимий жаңылыгын, теориялык жана практикалык маанисин айгинелейт. Кыргызстанда биринчи жолу питомниктердин технологияларынын эффективдүүлүгүн изилдөөгө жана анын азыктарына баа берүүгө системалуу мамиле колдонулду, бул клондук тамырларда алма бактарынын байыркы сортторун отургузуу материалын өндүрүүгө кеткен чыгымдарды аныктоого мүмкүндүк берет алуу айыл чарбасынын экономикасын көтөрүүгө өбөлгө боло алат.

Диссертация компьютердик тексттеги 130 беттен туруп, 18 сүрөттү, 20 таблицаны камтып турат жана киришүүдөн, адабий серептен, изилдөөнүн программасынан жана методикасынан, 3- жана 4- главаларда алынган жыйынтыктарды талкуулоодон, корутундулардан жана өндүрүшкө берилген сунуштардан, 270 булакты камтыган пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат.

Киришүү тандалып алынган теманын актуалдуулугун логикалык жактан негиздейт, изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин көрсөтөт. Иште илимий жаңылыгы, теориялык, практикалык мааниси, коргоо жоболору, диссертациянын материалдары боюнча жарыяланган эмгектердин саны жөнүндө маалымат, структурасы жана диссертациянын көлөмү жөнүндө айтылат.

Изилдөөнүн жыйынтыгында алынган маалыматтар айыл чарба өндүрүшүнө жана дыйкандарга колдонмо болуп бере алат.

Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Жалпысынан диссертациялык иштин маңызы кыскача авторефератта чагылдырылган. Автореферат диссертациялык иштин негизги мазмунун,

